

KİTAP TANITIMI / BOOK REVIEW / BIBLIOGRAPHIE

“ANAYASAL YURTSEVERLİK”

(CONSTITUTIONAL PATRIOTISM)

Tolga Şirin *

“*Anayasal yurtseverlik*” kavramı, Türkiye’de 1990’lı yılların başından itibaren farklı sosyal bilimler disiplinlerinde karşılaştığımız bir terim. Türkiye’de, sıklıkla Kürt sorunu bağlamında ve “anayasal yurttaşlık” kavramıyla beraber kullanılan anayasal yurtseverliğin aslında tam olarak ne anlama geldiği, neleri içerip neleri dışladığı konusunda - dolayımli anlatımlar dışında- dört başı mamur ve tüketici bir kaynağa rastlamak mümkün değildi. Bu boşluk, Jan Werner Müller’in “*Constitutional Patriotism*” isimli kitabının Yrd. Doç. Dr. A. Emre Zeybekoğlu tarafından Türkçeye tercüme edilmesiyle² büyük ölçüde doldurulmuş oldu. Konuyla ilgili bu kitabın tercümesinin tercih edilmesi yerinde. Zira anayasal yurtseverlik denince akla gelen ilk isim olan filozof Jürgen Habermas’ın kitap hakkındaki şu sözleri, kitabı oldukça değerli bir mertebeye taşıyor: “*Anayasal yurtseverlik tartışmasının hem politik hem de entelektüel-tarihsel bağlam içinde açıklığa kavuşturulduğu daha açık ve daha titiz bir inceleme bilmiyorum. Jan-Werner Müller’in bu başat kavrama getirdiği usta işi yorum konuyu birçok yanlış anlamadan arındırıyor.*”

J. Habermas’ın bu tespiti dikkate değer olmakla birlikte hemen en başta, kitabın, genel olarak felsefe ve siyaset bilimine, özel olarak ise Avrupa mekânında konuyla ilgili süregelen tartışmalar/polemikler ile bu tartışmanın özneleri ve terminolojisine uzak okuyucular için açık bir dil taşımadığını söylemek gerekiyor. J. W. Müller’in sıklıkla Latince deyişlere başvurması bir tarafa, kitapta, hususiyetçilik (*particularism*), yurttaş yetkilendirmesi (*civic empowerment*), yersiz-yurtsuz (*detrterritorialized*), yukarıdan aşağıya keyfiyet (*top-down affair*), dargörüşlü (*illiberal*), yadözerkçilik (*immaterialism*) gibi tam Türkçe karşılığının ne olduğu konusunda ihtilafa düşülecek kelimelerin çokça kullanılması, metnin Türkçe dilindeki akıcılığına olumsuz biçimde tesir ediyor. Bu bakımdan A. E. Zeybekoğlu’nun 138 sayfalık bu kitabı tercüme ederken, oldukça emek harcadığını kestirmek zor değil. Yine de Türkiyeli okuyucular için Türkçe’de ilk defa ifade edilen konu ve kav-

* Dr., Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı

¹ Jan-Werner Müller, **Constitutional Patriotism**, Princeton Press, 20078, 186 s. Kitabın Almanca versiyonu için bkz. Jan-Werner Müller, **Verfassungspatriotismus**, Berlin: Suhrkap Verlag, 2010, 155 s.

² Jan-Werner Müller, **Anayasal Yurtseverlik**, Ankara: Dost Yayınevi, A. Emre Zeybekoğlu (çev.), 2012, 138 s.

ramlara ilişkin, dipnot yoluyla da olsa çevirmen açıklamalarına yer verilmemiş olması veya kimi terimler tercüme edilirken Türkçe’de yerleşmiş kullanımlar dışında yeni kelimelerin tercih edilmesi (örn. C. Schmitt’in “*Der Hüter der Verfassung*” kullanımının Türkçe’deki yerleşmiş biçimiyle “*anayasanın bekçisi*” şeklinde değil de “*anayasaya nezaret eden*” biçiminde tercüme edilmesi gibi) eleştiri konusu yapılabilir. Ancak bu yazıda kitabın eleştirilmesinden ziyade, çok genel hatlarıyla tanıtımı yapılacaktır.

Öncelikle J.W. Müller’in kitabı bizi, nükteli bir “teşekkür” bölümünden sonra on sayfalık **Giriş**’le karşılıyor. Bu bölümde yazar, biraz da alaycı bir dille, (iktidarı sınırlama amacı taşıyan) anayasacılık ile (insanları kişisel fedakarlıkta bulunma ve grupsal anlamı itibarıyla hak ve özgürlükleri ihlal edebilecek olan) “yurtseverlik” kavramlarının bir arada kullanımının paradoksal yanına dikkat çekiyor ve ardından anayasal yurtseverlik kavramının ne anlama geldiği ve ne anlama gelmediği konusunda zekice açıklamalara yer veriyor. Yazar, yine giriş bölümünde okuyucuları, takip eden üç bölümde ileri sürülecek olan savlara hazırlıyor. Bu yanı sıra giriş bölümü, kitabın tamamı için “kuşbakışı” bir anlam taşıyor.

Kitabın birinci bölümü “**Anayasal Yurtseverliğin Kısa Bir Tarihçesi**” başlığını taşımakta. Bu bölümde anayasal yurtseverliğin ortaya çıkış serüveni oldukça tatmin edici biçimde anlatılıyor. Kendisi de bir Alman olan J.W. Müller, “*anayasal yurtseverlik*” kavramının Almanya düşünce tarihindeki serüveninde, sırasıyla Karl Jaspers, Rudolf Smend, Dolf Sternberger ve Jürgen Habermas’ın katkılarını çözümlüyor. Yazar’a göre K. Jaspers’in İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya’daki demokratik siyasal kimliğin ve demokratik bütünleşmenin, Almanların “kolektif sorumluluk” yüklenmesiyle sağlanabileceği yönündeki tespiti son derece önemlidir. Çünkü K. Jaspers, ahlaki suçun, kişisel vicdana ilişkin olduğunu, oysa “Almanların suçuyla” başa çıkmanın ise ahlaki kınamalarla değil, özgür kamusal iletişim ve cömert dayanışma mücadelesiyle mümkün olduğunu savunmakla anayasal yurtseverliğin fikrîsel alt yapısını oluşturmuştur.

Kitabın ilk bölümünde K. Jaspers’le başlayan serüvende ikinci durakımız Rudolf Smend oluyor. Bu durakta ise yazar, Almanya anayasa literatüründeki üç önemli ekol içinde en etkin ekolün temsilcisi olan³ R. Smend’in, bütünleşme için plebisitler ve demokratik sembollere vurgu

³ Burada bir not düşmem gerekiyor. Almanya’da klasik anayasa öğretisinde üç temel ekolden bahsedilir. Hans Kelsen’in başını çektiği *saf hukuk* öğretisi, bunlardan birisidir. Carl Schmitt’in savlarına dayanan *kararcılık* ve Rudolf Smend’in savlarına dayanan *entegrasyon/bütünleşme* öğretileri de diğer ekolleri oluşturmaktadır. Almanya’da, Konrad Hesse, Peter Häberle, Friedrich Müller gibi yazarlar tarafından da desteklenen ve geliştirilen *entegrasyon/bütünleşme* öğretisinin hakim olduğu söylenir. Bkz. Peter Badura, **Staatsrecht: Systematische Erläuterung des Grundgesetzes**, München: Verlag C. H. Beck, 2010 s. 20. Almanya Anayasa Mahkemesi meşhur *Lüth* kararıyla bütünleşme sürecinin merkezine oturmuştur.

yapan (ve bir hukuki pozitivizm karşıtı olarak hukuk-sosyoloji sentezine dayanan) “bütünleşme teorisinin” özellikle “objektif düzenin bekçisi olan” Almanya Anayasa Mahkemesi yoluyla anayasal yurtseverlik kavramına katkısını kaydediyor.

Anayasal yurtseverlik tarihine ilişkin açıklamaların yer aldığı bu bölümde J.W. Müller’in uğradığı üçüncü durak ise D. Sternberger oluyor. Bu kısımda yazar, D. Sternberger’in başlarda anayasal yurtseverlik yerine “devletle dostluk” (*Staatsfreundschaft*) biçiminde kavramlaştırdığı yaklaşımının, esas olarak ulusa vurgu yapmak yerine, yurttaşların kendilerini demokratik devletlerle özdeşleştirmelerine ve icabında onu anti-demokratik düşmanlarına karşı koruma refleksine dayandığını tespit ediyor. Bu tespitin ardından yazarın, D. Sternberger’in görüşlerinin “ulus öncesi yurtseverliğe dönüş” anlamı taşıdığı ve görüşlerine tutarlılık kazandırmak için Aristoteles ve Hannah Arendt’in cumhuriyetçiliğine başvurduğu ve nihayetinde bu yurtseverlik biçiminin kurguladığı düşman kategorisinin “mücadeleci demokrasi” kavramını haklı kıldığı yönündeki tespitleri dikkat çekiyor.

Anayasal yurtseverlik kavramın zincirinin zon halkası ise Jürgen Habermas’la tamamlanıyor. Anayasal yurtseverliğin J. Habermas tarafından kavranma biçiminin, diğer yazarlara nazaran çok daha ayrıntılı biçimde ele alındığı bu son kısımda, J. Habermas’ın anayasal yurtseverliğin “siyasi ilkelerin bilinçli tasdiki” bakımından D. Sternberger’den kalan mirası devraldığı, ancak “devletçi ve bazı cumhuriyetçi unsurları bertaraf etmek”, “yurttaş dayanışmasını devlet temelinde değil, yurttaşların birbirlerini karşılıklı olarak tanımlamalarına ve daimi karşılıklı öğrenme sürecine zemin açan kamusal alana odaklanmak” bakımından D. Sternberger’in teorisinden, ayrıldığı tespit ediliyor. Bu bağlamda J. Habermas’ın anayasal yurtseverlik anlayışının (klasik liberal ulusçuluğun aksine) geçmişten gelen sorunlu yükü devralmak yerine, “arınma” ve “evrensel ahlaki ilkeleri teşvik etme” yönündeki temelleri üzerinde özellikle duruluyor.

Kitabın “*Niteliksiz Uluslar mı? Bir Anaysal Yurtseverlik Teorisine Doğru*” başlıklı ikinci bölümü ise anayasal yurtseverlik kavramına yönelik eleştirilerin incelenmesine ayrılmış bulunuyor. Felsefenin çok daha ön planda olduğu bu bölümde, bağlılık ve faillik ikilemi ve evrensel normlar ile ulus içindeki farklı öğelerin münferit geçmişleri arasında süregelen gerilimin mevcudiyeti tespit ediliyor. J.W. Müller, bunlara yönelik, göçmenler ve dışarıdan gelenlerin tek bir kimliğe sıkıştırmaya çalışılmasına yönelik eleştirel örneklerle başvurarak, bunların anayasal yurtseverlik bünyesinde sorunlar taşıyabileceğini ileri sürüyor.

Yazar, Alman anayasal yurtseverliğinin ulusal gurudan ziyade, nazizmin ardından demokratik devletin kurulması ve arınmaya dayalı bir gurura dayanmasının ve bu bağlamda militanlık ile belleğin hukuksallaşmış sentezinin (Holokost inkar yasaları örneklerinde de olduğu gibi) Avrupa’da 90’lı yıllardan sonra yaygınlaşmaya başladığını, ancak bunun, Avrupa’nın özgün bağlamı dikkate alındığında tüm Avrupa mekânına uyarlanmasına yönelik kuşkularını ortaya koyuyor.

Öte yandan J.W. Müller bu bölümün devamında kültürel ve tarihsel kodlardan tamamen ayrı biçimde yukarıdan aşağıya kurgulanmış siyasi kimlik kalıplarının sivil bir din yaratabileceği tehlikesine, farklı örneklerle dayanarak dikkat çekiyor.

Buna karşın anayasal yurtseverliğin, azınlıkta kalanların dahi kendi siyasi kimliklerini sorunlaştırma tarzlarının, onları çoğunlukla ortak hale getirdiği ve birbirlerini özgür ve eşit olarak kavrayan yurttaşların birbirlerine karşı mazur gösterebilecekleri adil siyasi işbirliği koşulları bulmaları gerektiği düşüncesine bağlılık sağladığı ve bu bakımdan “kolektif bir öğrenme sürecini” geliştirdiği tespit ediliyor. Bu bakımdan anayasal yurtseverliğin liberal (etnik veya sivil) ulusçuluktan farklı olarak, dönüştürücü bir birlikte yaşam anlayışı temelinde özgün bir psikoloji yarattığı yönündeki sav gerçekten dikkat çekici.

Kitabın son bölümü ise “**Avrupalı Bir Anayasal Yurtseverlik Mümkün Mü?**” başlığını taşıyor. Bu bölümde J.W. Müller, anayasal yurtseverlik kavramından daha çok Avrupa Birliği’nin getirileri, çelişkileri ve açmazları üzerinde duruyor ve özellikle Brüksel merkezli bürokratik süreçler ile sıradan insanların anlamakta güçlük çektiği 80000 sayfadan fazla olan Avrupa müktesebatı temelinde bir yurtseverliğin gerçekçi olup olamayacağını sorguluyor. Bu bakımdan, meşruiyet yaratma aracı olarak yazılı ve tek bir metinde birleştirilmiş anayasa fikrinin temelleri ve mümkünatı üzerinde duran yazar, ortak bir Avrupa belleğinin mevcudiyeti ve bu bellek konusunda yurttaşların/devletlerin aynı hissiyat içinde olup olamayacağı hatta “Brüksel için ölüp ölmeyeceği” gibi tahrik edici sorular ortaya atıyor ve “Avrupa uygarlığına” ilişkin ileri sürülen tezlerle karşı mesafeli bir pozisyon alıyor. Bu bakımdan daha gerçekçi bir yorumla, anayasal yurtseverliğin bugünden yarına ulus-devletlere yönelik liberal sadakat biçimlerinin yerini alamayacağını sorgulayan yazar, yine de olumlayıcı bir yaklaşımla anayasal yurtseverliğin tamamlayıcı bir nitelik taşıdığını ileri sürüyor.

Değindiği üzere kitap, (en azından benim gibi bir süredir pozitif hukuk çalışmalarına yoğunlaşmış kişiler için) kolay okunabilir nitelikte değil. Ne var ki bu kitabın -yorumcu olsa da- konuyla ilgili tatmin edici bir kaynak olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu kitabın, hala Ermeniler, Süryaniler, Aleviler ve Kürtler konusunda “*Vichy sendromu*” ile yüz yüze gelememiş ve gerçek anlamda “*temiz eller operasyonunu*” tamamlayamamış Türkiye’de, tam da yeni bir anayasa ve anayasal kimlik tartışmasının cari olduğu bu süreçte okunmasının önemli olduğu malum.